

POROČILO O ZANIMIVEM UČBENIKU

Oni dan mi je prišla v roke knjiga Vere Gregorač SLOVENŠČINA I, književnost z berilom za ekonomske srednje šole. Ima 203 strani formata 16,5 × 23,5 cm ter nekakšno prilogo, delovni zvezek — jezikovne vaje, ki obsegajo 68 strani istega formata. Broširani knjigi je izdala Dopolisna delavska univerza v Ljubljani 1973.

Sprva sem mislil, da gre za natis kakšnih skript, kakršnih je spričo pomanjkanja učbenikov med našimi praktiki veliko. Ko pa sem knjigo prelistal nekoliko natančneje, sem se je razveselil in zato pišem o njej.

Razpored in množina gradiva v njej očitno ustrežata učnemu načrtu za slovenski jezik v ekonomskih srednjih šolah in zajemata osnovna slovniska vprašanja z uporabnimi jezikovnimi vajami, prav tako kakor vrsto informacij literarno zgodovinskega, poetološkega in literarno vzgojnega značaja. Jezikovne vaje izpričujejo mnogokaj pedagoško domiselnega in uporabnega, pri tem je treba posebej poudariti težnjo po uveljavitvi načela, naj učenci iz jezikovnega gradiva sami prihajajo do splošitev in zakonitosti, vendar bi rad v tem poročilu podrobneje spregovoril le o literarnem delu učbenika.

Prvo poglavje — Uvod v literarno teorijo in branje — začena avtorica z razmišljanjem o tem, kaj je pravzaprav umetniško ustvarjanje. Ob iskanju najustrežnejšega odgovora pa daje besedo našim umetnikom: Andreju Hiengu, Otonu Župančiču, Ivu Andriću (ki ga kar takoj predstavi kot Nobelovega nagrajenca, kar ni nevažno), Rihardu Jakopiču, Edvardu Kocbeku in kritiku Vasji Predanu. Iz navedkov sicer nekoliko enoplastno, a dovolj prepričljivo zaključuje, da je umetnost pravzaprav svojevrstno iskanje resnice o naravi, človeku in življenju.

Nadaljuje z razmišljanjem o genezi umetniškega dela. Nazorno in prepričljivo razloži pojme, kot so umetniška odzivnost, navdih, enkratnost umetniške stvaritve, umetnikov ustvarjalni užitek. Sledi poglavje o izraznih sredstvih besedne umetnosti. o pesniškem jeziku in slogu. Nato pa zadeve posrečeno konkretizira s primerjavo navedka iz Valvazorjevega zgodovinskega poročila in odlomka iz Aškerčeve Tlake, ki se oba nanašata na dogodke v Mehovem, v vseslovenskem kmečkem uporu 1515.

O tem, kaj resničnemu umetniku pomeni iskanje najustrežnejšega izraza, spet pričajo navedki iz Tavčarja, Cankarja in Vođuška. Odstavek se zaključí s Cankarjevo ugotovitvijo, kako da se slog rodi iz misli. — Na kratko so potem razložene vrste besedne umetnosti in že smo pri tem — kako beremo leposlovne stvaritve. — Branje je obnavljanje ustvarjalnega procesa, je doživljanje, dokazuje avtorica, in s tem zaokrožuje razpravljanja o odnosu ustvarjalec — besedna umetnina — bralec. Sledi še opozorilo o funkciji ved, ki pomagajo doumevati literaturo in pregled najbolj temeljnih pojmov iz metrike; tu zvemo nekaj o stopici, verzu, kitici, o rimi. S tem pa prispemo do treh »zgledeov«, kako moramo brati literarne stvaritve«, od katerih je zlasti prvi posrečena stilna interpretacija pesniškega besedila. Gre za Zlobčevo pesem Glej rožico ... iz spleta pesmi z naslovom Beseda. Sledi interpretacija odlomka iz Jurčičevega Desetega brata in odlomka iz Cankarjevih Hlapcev. — Ob tem postopku, ki je nekakšen vzorec za aplikacijo teorije v praksi, so razloženi še tile pojmi: motiv, pesniški jezik kot jezik podob, ideja, snov, roman kot epska stvaritev, protagonisti v dramskem besedilu, dramatični konflikt. Iz teh in takih razlag pa učenec lahko vsaj zasluti bistvene razlike med liriko, epiko in dramatiko.

Gre za to, da je tu na začetku navedeno res le tisto najnujnejše, osnovni fond teoričnega znanja, ki ga potrebujemo že od vsega začetka, a ga potem poglobljamo ob posameznih poglavjih iz književne zgodovine. Na posrečen način je tu rešen problem, kam z literarno teorijo, na začetek, v prvi razred, ali kam? Učenec bo ob takem pristopu osnovne pojme, ki jih sprejme že v 1. letniku, razvijal, poglobljal in razčiščeval do konca šolanja. — Stalni ukrasni pridevek bo kot stilno figuro n drobneje spoznal ob ljudskem slovstvu, enako pomanjševalnice, srbski deseterec, pa ljudsko balado, romanco in basen. Ep in epski slog bo poblizje spoznal ob antiki, prav tako tudi heksameter; tercino ob Danteju, ob Petrarki sonet, ob Boccacciu novelo, ob Cervantesu pa se bo srečal s pojmom prvi moderni roman itd.

Poglavje se, kot tudi vsa naslednja, zaključí z vprašanji in nalogami, o čemer pa bom govoril kasneje. Še dva zaključka pa je treba vendarle narediti kar tu. Avtorici se z navajanjem mnenj novejših, tudi sodob-

nih slovenskih piscev, z uvajanjem njihovih del na samem začetku, v veliki meri posreči razrešiti problem, ki ga sicer vsiljuje kronološko obravnavanje snovi, in ki se običajno zgosti v očitek, da se učence prvici sreča z novejšim slovstvenim (in kulturnim) dogajanjem šele pred maturo. Avtorica seže torej kar in medias res. — Isti učinek imajo tudi »slikovne priloge« in navdki pod njimi, npr.: prizor iz Oresteje v SNG 1968 in odlomek iz Vidmarjeve kritike te uprizoritve pod njim; Tone Slodnjak kot Hamlet, Stane Sever in Majda Potokarjeva v Kralju Learu; Laurence Olivier v vlogi Riharda III.; Ivan Levar kot Tartuffe v SNG 1947 in odlomek iz kritike Igorja Torkarja pod sliko, pa fotografija Trubarjevega doprsnega kipa, ki so ga popleti 1973 postavili v Derendingenu, in odlomek iz Kreftovega poročila o tem, ki so ga prinesli NR. Vse to daje učbeniku živost in nekakšno odprtost v naš čas, ustvarjalnemu učitelju pa pobudo za dodajanje, odzemanje, menjavanje in poljubno razširjanje.

Slovenščina I odločno uvaja tudi načelo, naj bo težišče pouka o književnosti književno delo samo. Namen predmeta je, po avtorici, »da bi učenca naučil brati leposlovje in mu tako omogočil neposreden stik z umetnostjo«. Literarno-zgodovinske informacije so skržene na minimum. Vrsta del je navedenih samo z avtorjevim imenom. Življenjepisni podatki o posameznih avtorjih, zlasti tujih, so zgoščeni v 10—15 vrstic. Nekoliko nadrobneje so predstavljeni važnejši domači pisci. Za primer, kako gradivo avtorica odbira za pristop k obravnavi posameznih osebnosti, si velja v »kazalu« še enkrat ogledati prikaz W. Shakespeara in V. Vodnika. — Prav v jedro književnega dela pa učitelja in učenca usmerjajo vprašanja in naloge, ki bolj ali manj posrečeno — na splošno pa dosti bolj preiščeno kot v veljavnem Slovenskem berilu — sledijo malone vsakemu navedenemu delu. Prav pri teh vprašanjih in nalogah pa se kaže nekoliko pomuditi. Za primer (v celoti) navajam tista, ki se nanašajo na Shakespearovega Julija Cezarja:

— Gornji prizor ima dva dela: Brutov in Antonijev govor. Kakšno razpoloženje ustvari prvi, kakšno drugi?

— Poiščite v Brutovem govoru primere za logično sklepanje, antiteze (nasprotna stava, kar pomeni: v medsebojno razmerje so postavljeni pojmi z nasprotnim pomenom)!

— Razdelite Brutov govor na uvod, jedro in sklep in jih opišite po vsebini!

— Kako je mogoče, da Brut s tako malo besedami pridobi rimsko množico?

— Kolikokrat reče Antonij v prvem delu govora stavek: »Brutus res je častivreden mož —? Ali ima stavek vedno enak poudarek? Kaj doseže Antonij s ponavljanjem istih besed?

Katero Brutovo trditev skuša ovreči Antonij v prvem delu govora (do: »Srce mi v krsti je ...«)?

— Zakaj Antonij omenja Cezarjevo oporoko, a je ne prebere takoj, temveč prej razkaže množici Cezarjeve rane?

— Kakšne prilastke daje Antonij imenom zarotnikov? Kdaj uporabi besedi »izdajstvo« in »upor«?

— S kakšnim namenom se Antonij spreneveda v zadnjem odlomku govora (»Nisem govornik, kakršen je Brut ...«)?

— S katerimi instinkti množice računa Antonij v svojem govoru?

— S katerimi Brutovimi ali Antonijevimi besedami bi lahko utemeljili, da je Brut filozof in politični idealist in Antonij komedijant in demagog?

Kakor vsak umetnik je tudi Shakespeare mislil na sporočilo, ki naj ga iz njegovega dela povzamejo sodobniki.

Slovenski gledališki kritik dr. Vladimir Kralj je zapisal (Kondor 82, str. 110): »To, kar je Shakespeare naslikal v tej tragediji, je bila nekaka vizija o zlomu neke v sebi nepripravljene in nedomišljene politične revolucije, ki so jo poizkusili idealistični sanjarji in zagrenjeni stremljivci.«

Kakšno je sporočilo te tragedije dobra tri stoletja po njenem nastanku?

Takole pa avtorica usmerja premislek o Vodnikovem Vrščacu:

— Poiščite v pesmi personifikacije (predmetu ali pojmu pripisujemo človeško dejanje) in primer za onomatopoijo (glasovna figura, ki označuje posnemanje naravnih glasov)!

— Poišči v pesmi verze, v katerih pesnik naravo: a) opisuje, b) doživlja!

— Ali razvršča pesnik kitice in misli po kakem določenem vrstnem redu? Ali bi npr. kitica o Savi, ki pomeni pesniku simbol za pesniški navdih (kakor studenec Hi-

pokrena pri starih Grkih), lahko stala na kakem drugem mestu v pesmi?

— Česa je torej v pesmi več: pristnega čustvenega doživetja ali treznega, razumskega opisovanja?

S vprašanji in nalogami se zaključujejo tudi vsa poglavja v knjigi. Za primer navajam zaključek poglavja o ljudskem slovstvu:

1. Pripovedujte pravljico ali pripovedko, ki je znana v vašem domačem kraju! Če ne poznate nobene, obnovite poljubno iz zbirke Slovenska ljudska pripoved, Kondor 79.

2. Poiščite čimveč slovenskih pregovorov in jih razvrstite po tematiki!

3. Zberite nekaj pregovorov iz tujega jezika, ki se ga učite. Poiščite po smislu enake (adekvatne) slovenske prepovedi.

4. Analizirajte jezik in snov v ljudski romanci Kralj Matjaž in Alenčica (Slovenske ljudske pesmi, Kondor 45).

5. Izmislite si basen z naukom: a) Lastna hvala — cena mala; b) Pamet je boljša kot žamet.

6. Napišite spis: a) Doživetje s pravljicami; b) Spoznanja, ki so mi jih posredovale pravljice in pripovedke.

Posebno vrednost teh vprašanj in nalog vidim v pobudah, ki jih morajo prožiti v učiteljevi in učenčevi zavesti, pobudah, ki usmerjajo k novemu iskanju, novemu spraševanju, k novemu odkrivanju miselnih, slogovnih, kompozicijskih in drugih estetskih vrednot.

Očitno je, da je avtorica vsak tekst, ki ga je vključila (50 jih je vseh), prej dodobra premislila in pretehtala. Izbor učinkuje sveže. Pri tem pa ni pozabila na tiste »drobnarije«, ki so pedagoško nepogrešljive, mislim npr. na uvajanje odlomkov z ustreznimi povzetki vsebine taistega leposlovnega dela, na to, da je tik za pesmijo Smrt majke Jugovića, ki jo sicer navaja v izvorniku, navedla slovarček manj znanih srbohrvaških besed, ob prizor iz Držičevega Dunda Maroja v starinskem hrvaškem jeziku pa je navedla isti prizor iz Držič-Ruplovega Botra Andraža!

Arhaizem, lokalizem in druge manj znane besede pa je sproti pojasnjevala tudi pri naših; ne le pri Trubarju in Svetokriškem, temveč tudi pri Linhartu in Vodniku. Ob koncu knjige je vseeno še 109 različnih pojasnil in opomb, ki bi ob sprotne navajanju besedilo učbenika preveč obremenjevale. — Pa tudi »prevajanje« imen tujih avtorjev v slovenski izgovor se zdi za učbenik smotno, saj nihče ne more zahtevati od Slovenca, da bi poznal vse jezike tega sveta (primer: Voltaire — izg. Voltër, Rousseau — izg. Rusó itd.)

Naj tu povem še, da je v knjigi 23 črno-belih »slikovnih prilog«, pri tem pa nobene standardnega in zavoljo tega hudo obrabljenega portreta. Vsebino nekaterih sem že omenil, približno polovica pa je umetnostno zgodovinskih ilustracij (Bizon v Altamiri, Gotska katedrala v Amiensu, Giotto: Izgon hudičev iz Arezza, itd.); zaokrožene umetnostno zgodovinske razlage k slikam je prispeval Tomaž Brejc in knjigo to samo še bogati.

No, ob vsem tem so tudi stvari, o katerih bi veljalo z avtorico nadrobneje diskutirati, čeprav se zavedam, da gre v mnogih takih primerih tudi za subjektivne poglede. So v knjigi tudi šibke točke, ki bi jih kazalo odpraviti. Na nekatere bom opozoril.

Že v prvem poglavju, v razdelku o vrstah umetnosti, bi bilo treba pripomniti, da so opredelitive izraznih sredstev posameznih umetnosti hudo ohlapne, za film je celo povsem nesprejemljiva. Gre za to, da se da prav z natančnejšim pretresom izraznih sredstev posameznih umetnosti povedati o umetnosti marsikaj bistvenega. — Hudo problematično je tudi opredeljevanje ritma v (ne le glasbeni!) umetnosti, kar, mimogrede, v 1. letniku srednje šole ni lahka naloga. Nasloniti bi se kazalo na znani Župančičev esej Ritem in metrum. — Enako šibko je tudi definiranje romana (ob Dese-tem bratu), neizčiščeni so pojmi motiv, snov ... Vse to pa je pravzaprav posledica dejstva, da Slovenci doslej še nimamo ustreznega literarno teoretičnega priročnika, ki ga tako imenovana reproduktivna slavistika hudo hudo potrebuje.

V poglavju o ljudskem slovstvu pogrešam opozoril na čudoviti razcvet ljudske tvornosti v času NOB, kar je psihološko in sociološko sila zanimiva reč. To poglavje se

da sploh obravnavati dosti bolj problem-sko. — V poglavje o stari grški književnosti bi vendarle kazalo uvrstiti tudi Antigono, morda celo namesto Kralja Ojdipa, iz raznih razlogov. Iz rimske lirike bi sodilo v knjigo tudi še kaj. — Odlomek iz Božanske komedije (XXVI. spev) je sicer idejno zanimiv, a je preobložen s pojmi, ki terjajo pojasnil, in kazalo bi ga nadomestiti s kakšnim slikovitejšim. — V poglavju Slovenci in južni Slovani v srednjem veku je skoraj sama zgodovina. Kot da avtorica ne ve, kako in kaj, ob pomanjkanju pravega leposlovja. Na vsak način se da to snov prikazati dosti bolj problem-sko. — V poglavju Barok in klasicizem bo vsekakor treba še enkrat premisliti trditve, da je klasicizem le francoska varianta baroka. Dobo bi se sploh dalo z navedenim gradivom predstaviti bolj dosledno, historično, materialistično. Dogajanje bi tako postalo razvidnejše.

— Glede na razpravljanje v naslednjem poglavju pa bi kazalo k naslovu »Razsvetljenstvo« dodati še »in predromantika«, kar tudi sicer najbolj ustreza izprepletenu miselnemu in leposlovnemu dogajanju v 2. polovici 18. stoletja.

Vsaj nekoliko je vprašljivo tudi razvrščanje poglavij. Ali ne sodi poglavje o renesansi v Evropi pred reformacijo, iz mnogih razlogov? Čeprav gre za dve struji v bistvu istega družbeno-zgodovinskega gibanja! Informacijo o baroku v Evropi pa bi bilo treba priključiti k uvodu v slovensko protireformacijo. In klasicizem obravnavati posebej, pred razsvetljenstvom.

Zapisal bi lahko še to in ono, vendar vse skupaj ne bi bistveno zmanjševalo vrednosti knjige. Zato bom kar zaključil.

Obravnavana knjiga je po moji vednosti prvi pravi učbenik za pouk o književnosti na slovenskih srednjih šolah po vojni. Z vidika pretežno kronološko sestavljenih učnih načrtov za učni predmet, ki mu pravimo slovenski jezik s književnostjo, pomeni lep dosežek, ki se je očitno lahko oblikoval le skozi dolgoletno pa prizadevno delo v razredu. V njem je logika učno-vzgojnega predmeta, ki mora na vsak način računati z možnostjo realizacije v praksi, in to je treba posebej poudariti (!), nad logiko literarne zgodovine, ki se ji navadno zdi vse strašno pomembno in zavoljo tega učne načrte obremenjuje z mogočim in nemogočim. — Samo še nekaj korakov dlje od tod je treba storiti, k se bolj problemski obravnavi in k doslednejši marksistični razlagi pojavov in procesov, pa bomo — seveda znotraj takega koncepta — prav blizu učbeniku, ki ga že dolgo, predolgo pričakujemo. Knjigo, ki se jo da didaktično izčrpati v kakih 60-ih učnih urah, velja vsaj kot koncept priporočiti vsem slavistom na srednjih šolah. Avtorico pa kaže prositi, da prav kmalu dá na svetlo še Slovenščino II, III in IV. Slovenščina I je lep obet.

P. s. Nikjer nisem našel zapisa, da je knjigo kot učbenik potrdil Republiški sekretariat za prosveto in kulturo. Zelo rad bi zvedel, kako to? Svoj imprimator je dal že k marsičemu manj ustreznemu.

Silvo Fatur
Gimnazija v Postojni

ROŽICE IN ZVERINICE IZ REZIJE

Gre za knjigi:

Rožice iz Rezije. Nabral in presadil Milko Matičetov. S podobami povezal Miha Maleš. Izdali založba LIPA, Založništvo tržaškega tiska, ISN pri SAZU, Koper—Trst—Ljubljana 1972.

Zverinice iz Rezije. Ujel in udomačil Milko Matičetov. S podobami približala Ančka Gošnik-Godec. MK, Založništvo tržaškega tiska, ISN pri SAZU, Ljubljana—Trst 1973.

Pred dobrimi sto leti je prišel v Rezijsko J. B. de Courtenay, ki je odkril in kmalu predstavil znanstvenemu slavističnemu svetu njeno posebno narečje, v katerem

se do danes ohranja bogato ustno slovo. Temu se že več kot desetletja intenzivno in zavzeto posveča M. Matičetov, ki se je z zbirko liričnih pesmi in zbirko živalskih pravljic hotel delovno oddolžiti svojemu cenjenemu predhodniku, nam pa približati bogato slovstveno ustvarjalnost Rezijskega jezika. Zbirki prinašata le drobce bogatega gradiva, ki še čaka znanstvene obdelave in objave.

V obeh rezijansko pisanih nagovorih Rezijskega jezika se ne kaže le avtorjeva globoka navezanost na ustvarjalce in ohranjevalce ustnega slovstva, ampak tudi vzpodbuda zanje in dokaz, da je mogoče njihov jezik